

БОРОВИК А. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
проректор із наукової роботи
(Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка
Степана Дем'янчука)

БОГУШ Л. А.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
журналістської творчості
(Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка
Степана Дем'янчука)

УДК 343.353:342.732

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.35>**ПРОБЛЕМА ВЧИНЕННЯ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ
КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ЖУРНАЛІСТІВ**

У статті розглянуто окремі аспекти кримінальних правопорушень, вчинених посадовими особами щодо журналістів. Проаналізовано стан кримінальних правопорушень проти журналістів загалом і чиновників зокрема. Визначено, які особи є посадовими особами та можуть бути суб'єктами кримінальних правопорушень щодо журналістів, зокрема особи, які постійно чи тимчасово виконують функції представників влади, а також особи, які займають постійні чи тимчасові посади на підприємствах, в установах або організаціях, незалежно від форм власності, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки на підставі спеціальних повноважень.

Доведено, що в разі перешкодження законній професійній діяльності волевиявлення момент умислу полягає у бажанні винної особи вчинити діяння проти професійної діяльності журналіста. Відповідно до цього бажання визначається інформація, яку зловмисник хоче зберегти, щоб журналіст не міг її зібрати, обробити чи поширити серед широкого загалу, тому у зловмисника є бажання разом із виникненням та постановкою мети – перешкоджати виконанню журналістом професійного обов'язку, наслідком якого буде розголошення інформації, яку винні або треті особи бажають зберегти в таємниці. Отже, вольова сторона діяння винного від початку до кінця реалізації злочинного наміру характеризується цілеспрямованим бажанням, концентрацією вольових зусиль на досягненні поставленої мети. Варто зазначити, що кримінальні правопорушення, передбачені ст. ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 Кримінального кодексу України, в характеристиці суб'єктивної сторони не розрізняються і вчиняються з прямим умислом.

Завдяки аналізу законодавства, слідчої та судової практики і наявних наукових досліджень виокремлено такі основні мотиви вчинення розслідуваних кримінальних правопорушень, а саме: пов'язані з конкурентними відносинами у сфері бізнесу та політики (бажання мати перевагу над конкурентом, дискредитувати його тощо); пов'язані з прагненням використати оприлюднену чи спростовану інформацію для продовження злочинної діяльності (планування, підготовки, вчинення нових кримінальних правопорушень) чи її приховування.



Зазначено, що вчинення службовими особами кримінальних правопорушень щодо журналістів зазвичай набуває громадського резонансу та значного поширення, однак бувають випадки, коли через значний суспільно-політичний вплив службова особа, зокрема, шляхом погроз примушує журналіста до протиправних дій, змушує припинити свою законну діяльність.

Ключові слова: журналіст, кримінальне правопорушення, мотив, службова особа, професійна діяльність.

Borovyk A. V., Bogush L. A. The problem of criminal offenses committed by officials against journalists

The article deals with some aspects of criminal offenses committed by officials against journalists. The status of criminal offences against journalists in general and officials in particular was analysed. It is determined which persons are officials and may be the subject of criminal offences against journalists, namely persons who permanently or temporarily perform the functions of representatives of the authorities, as well as those who occupy permanent or temporary positions in enterprises, institutions or organizations, regardless of the form of ownership, related to the performance of organizational, administrative or economic duties, or perform such duties under special powers.

It is determined that in the event of obstruction of legitimate professional activity, the will moment of intent lies in the desire of the guilty person to commit an act against the professional activity of the journalist. According to this desire, it is determined by the information that the perpetrator wants to keep so that the journalist cannot collect, process or distribute it to the general public, therefore the perpetrator has a desire, along with the emergence and setting of the goal – to prevent the journalist from carrying out a professional duty, the result of which will be the disclosure of information, guilty or third parties want to keep secret. So, the strong-willed side of the perpetrator's act from the beginning to the end of the realization of criminal intent is characterized by a purposeful desire, a concentration of strong-willed efforts to achieve the goal set. It is worth noting that the crimes provided for in Art. Art. 3451, 3471, 3481, 3491 of the Criminal Code of Ukraine in the characterization of the subjective side do not differ and are committed with direct intent.

Thanks to the analysis of legislation, investigative and judicial practice and available scientific research, the following main motives for the commission of the investigated criminal offenses are highlighted, namely: related to competitive relations in the field of business and politics (desire to have an advantage over a competitor, discredit him, etc.); are related to the desire to use information that has been made public or denied to continue criminal activity (planning, preparation, commission of new criminal offenses) or to conceal it.

It was noted that the commission of criminal offenses against journalists by officials usually takes on a public resonance and a significant resonance, however, there are cases when, for significant socio-political influence, an official, including through threats, forces the journalist to illegally stop his legal activity. It is also worth noting that a feature of the subjective side of the investigated criminal offenses committed by an official, the fact of awareness of the guilty person affected by his attacks is a journalist; Aware of the circumstances surrounding the commission of a criminal offence; Recognizes that the method chosen is aimed at obstructing the activities of journalists; The aim is, above all, to prevent the legitimate professional activity of journalists in any manifestation.

Key words: journalist, criminal offense, motive, official person, professional activity.



Вступ. Завдяки законодавчим гарантіям щодо гласності й захисту від посягань журналісти часто використовують політичних й інших опонентів для оприлюднення або спростування тієї чи іншої важливої інформації, часто навіть на замовлення. Водночас незалежні журналісти, максимально об'єктивно поширюючи правдиву інформацію, на жаль, потерпають від постійних погроз і насильницьких дій осіб, які намагаються цю інформацію приховати. Держава як особлива форма організації суспільства взяла на себе функцію захисту журналістів та їхньої професійної діяльності від будь-яких протиправних посягань.

Так, упродовж 2021 р. в Україні зареєстровано 158 кримінальних правопорушень. Серед них найбільш поширеними є: перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (ст. 171 КК України) – 113; погроза або насильство щодо журналіста (ст. 345¹ КК України) – 38; умисне знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347¹ КК України) – 7. За 9 місяців 2021 р. до суду було направлено 17 кримінальних проваджень у кримінальних правопорушеннях проти журналістів. За ст. 171 КК України – 11 кримінальних проваджень, зокрема в Одеській області – 3, у Києві, Волинській і Дніпропетровській областях – 2, у Львівській і Харківській областях – 1; за ст. 345¹ КК України (погроза або насильство щодо журналіста) направлено до суду 6 кримінальних проваджень, зокрема у Полтавській області – 2, у Києві, Житомирській, Львівській та Черкаській областях – 1 [1].

Теоретико-методологічною основою розроблення професійної діяльності журналістів як комплексної кримінально-правової та кримінологічної категорії стали дослідження таких вітчизняних і зарубіжних учених-кримінологів та криміналістів: М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, Я.С. Безпалої, І.Г. Богатирьова, К.М. Буряк, В.О. Глушкова, В.В. Голіни, В.К. Грищука, І.М. Даньшина, І.С. Заєць, А.П. Закалюка, О.О. Книженко, В.М. Кудрявцева, О.М. Литвинова, М.І. Мельника, П.П. Михайленка, А.В. Савченка, В.Я. Тація, П.Л. Фріса, Н.М. Ярмиш, С.С. Яценка. Перелічені автори зробили вагомий внесок у розроблення теорії і практики кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень проти журналістів і запобігання їм, однак відсутні окремі дослідження щодо вчинення службовими особами кримінальних правопорушень проти журналістів.

Постановка завдання. Метою статті є розкрити стан кримінальних правопорушень проти журналістів загалом та службовими особами зокрема, виявити окремі проблеми застосування кримінальних норм, що передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення проти журналістів.

Результати дослідження. Суб'єкт кримінальних правопорушень проти журналістів є загальним – фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого, відповідно до ст. 22 КК України, може наставати кримінальна відповідальність за правопорушення, тобто з 16 років. Водночас у досліджуваних нами кримінальних правопорушеннях може бути і спеціальний суб'єкт, а саме службові особи – особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах або організаціях, незалежно від форм власності, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням.

Більше того, останнім часом вчинення службовими особами кримінальних правопорушень проти журналістів набуло особливої популярності. До останніх резонансних подій варто віднести факт нападу на журналістів програми «Схеми» охорони за вказівкою голови правління «Укресімбанку» [2].

Із моменту набрання законної сили чинним Кримінальним кодексом України науковці та практики розглядали поняття «службова особа», виходячи з положень, закріплених у ст. 18 та примітці до ст. 364 КК України. Зокрема, службовими визнавались особи, які постійно чи тимчасово здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово на підприємствах, в установах або організаціях, незалежно від форм власності, посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним повноваженням. Іноземці або особи без громадянства, які виконували організаційно-розпорядчі чи адміні-



стративно-господарські обов'язки, також належали до категорії службових осіб. При цьому Пленум Верховного Суду України в Постанові «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. № 5 зазначив, що організаційно-розпорядчими обов'язками є обов'язки щодо здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях, незалежно від форм власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних, колективних або приватних підприємств, установ та організацій, їхні заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділів, лабораторій, кафедр), їхні заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконроби, бригадири тощо) [3].

Варто зазначити, що особа визнається службовою також, якщо здійснює відповідні функції не тільки постійно, а й тоді, коли виконує їх тимчасово або за спеціальним повноваженням (дорученням), проте лише за умови, якщо ці функції покладені на неї правомочним органом (уповноваженою службовою особою) і в установленому законом порядку. Неважливо також, чи обіймає особа відповідну посаду за призначенням або на підставі виборів; одержує за виконання службових обов'язків винагороду або здійснює їх на громадських засадах. Проте доручення тимчасово виконувати службові обов'язки має бути належним чином оформлене відповідним (усним чи письмовим) рішенням: постановою, розпорядженням, наказом, протоколом тощо [4, с. 789].

Цікавим видається питання віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність службової особи за переслідування журналіста через виконання ним професійних обов'язків, через критику. Якщо формально тлумачити букву закону, то можна легко зробити висновок, що службовою особою може бути і неповнолітній, який досяг 16–17 років. Водночас кримінальний закон чітко вказує, що службова особа повинна постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням або здійснювати функції представника влади чи місцевого самоврядування, або обіймати посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків.

Відповідно до чинного законодавства України неповнолітній, як правило, не може бути представником влади. Проте, як вдало зазначила Я.С. Безпала, в окремих випадках представником влади може виступати й особа, яка не досягла 18-річного віку. Зокрема, такі ситуації трапляються тоді, коли неповнолітніх курсантів першого курсу вищих навчальних закладів системи органів внутрішніх справ (чи інших правоохоронних органів) залучають до забезпечення громадського порядку. Вони є на службі в міліції і перебувають у кадрах Міністерства внутрішніх справ України. Не існує якихось прямих заборон стосовно того, щоб особи віком до 18 років обіймали посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків [5, с. 118].

У кримінально-правовій літературі також висловлено думку про те, що на практиці як виняток неповнолітній може бути визнаний службовою особою, якщо він є членом молодіжної громадської організації [6, с. 52]. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» засновниками молодіжних і дитячих громадських організацій можуть бути особи, які досягли 15-річного віку [7].

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що слід підтримати думку Р.Л. Максимовича, який наголошує, що питання про вік, з якого особа може бути визнана службовою, має вирішуватися залежно від того, за якою ознакою вона визнається цим спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення. Здійснювати функції представника влади вона може, як правило, лише з настанням повноліття, а обіймати посаду, пов'язану з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, – після досягнення 16-річного віку [8, с. 110].

Варто зазначити, що у старій редакції цієї норми відповідальність за переслідування журналіста через виконання ним своїх професійних обов'язків визначалася лише за умови переслідування службовою особою або за попередньою змовою групою осіб. Однак уже у новій редакції законодавець розділив ці діяння, вивівши окремою частиною і визначивши



кваліфікуючими ознаками до дій, передбачених у ч. 2, вчинення службовою особою з використанням свого службового становища або за попередньою змовою групою осіб.

У поточному році згідно з Єдиним реєстром досудового розслідування виявлено один випадок перешкоджання законній професійній діяльності журналістів, вчинений депутатом місцевих, сільських, селищних рад та працівником поліції. Також співробітниками поліції вчинено умисне знищення або пошкодження майна журналіста. Водночас зареєстровано 5 випадків вчинення кримінальних правопорушень проти журналістів групою осіб [9].

Визначення виду вини є важливим питанням, яке впливає на вирішення низки практично значущих завдань кримінальної відповідальності за правопорушення. Вітчизняні науковці, розглядаючи вини у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, майже однотайно вказують на наявність лише умислу, однак роблять це з різним ступенем деталізації ознак вини. Так, Л.М. Костенко не уточнює змісту умисної вини, вказуючи таким чином на можливість вчинення досліджуваного кримінального правопорушення як з прямим, так і з непрямим умислом [10, с. 15]. Інші ж вчені визнають наявність у складі аналізованого кримінального правопорушення лише прямого умислу, але при цьому не розкривають змісту його ознак.

Варто зазначити, що інтелектуальний момент прямого умислу під час вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, полягає в усвідомленні фактичної сторони свого діяння, зокрема те, що воно перешкоджає законній професійній діяльності журналістів. Крім того, винна особа також повинна усвідомлювати й соціальне значення таких діянь, що своїми діяннями вона порушує право іншої фізичної особи на працю і таким чином заподіює або може заподіяти істотну шкоду потерпілому.

За перешкоджання законній професійній діяльності вольовий момент умислу полягає у бажанні винної особи вчинити діяння проти професійної діяльності журналіста. Відповідно, таке прагнення оприлюднене інформацією, яку винний бажає зберегти такою, щоб журналіст не зміг зібрати, обробити чи розповсюдити її для широкого загалу, тому у винної особи зароджується бажання разом із виникненням і постановкою мети – перешкодити журналісту здійснити професійний обов'язок, наслідком виконання якого стане оприлюднення відомостей, які винний чи треті особи бажають зберегти в таємниці. Отже, вольова сторона діяння винного від початку до кінця реалізації злочинного умислу характеризується цілеспрямованим прагненням, концентрацією вольових зусиль на досягнення поставленої мети. Варто зазначити, що злочини, передбачені ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України, за характеристикою суб'єктивної сторони не відрізняються й вчиняються з прямим умислом.

Вина, будучи обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу досліджуваних кримінальних правопорушень, не вичерпує її змісту. Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони грають мотив і мета кримінального правопорушення. Мета перешкодити законній професійній діяльності журналістів є факультативною ознакою для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, та обов'язковою ознакою для кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України. Причому для кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345¹ КК України, кінцева мета особи, яка вчиняє погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна, буде пов'язана із прагненням порушити психічну рівновагу журналіста, щоб підпорядкувати собі його волю.

Водночас, як зазначає Я.С. Безпала, мотив та мета вчинення кримінального правопорушення не входять до суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 171 КК України, ані в якості обов'язкових, ані в якості кваліфікуючих ознак. Однак ми не можемо погодитися з такою позицією, зауваживши, що мета перешкодити законній професійній діяльності журналістів є обов'язковою ознакою як цього кримінального правопорушення, так і кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 345¹, 347¹, 348¹, 349¹ КК України.

Варто зазначити, що мотив є дійсним джерелом інформації про злочин, а тому для повноцінності судового процесу встановлення мотиву кримінального правопорушення



є обов'язковим під час досудового розслідування, оскільки він має важливе значення для психологічного розуміння діяння, а у випадках сумнівного душевного стану підсудного він є основною точкою опори для висновку судової експертизи.

В юридичній літературі нерідко висловлюється теза про те, що в багатьох випадках встановити всі мотиви злочинної поведінки людини неможливо. Законодавець під час встановлення мотивів як обов'язкової ознаки певних складів кримінального правопорушення виходить із їхньої значущості, можливості встановлення, а також з усвідомлення кримінального правопорушення самим суб'єктом [11, с. 260]. З огляду на аналіз законодавства, слідчо-судової практики та наявних наукових досліджень можна виокремити такі основні мотиви вчинення досліджуваних кримінальних правопорушень: пов'язані з конкурентними відносинами у сфері бізнесу та політики (бажання мати перевагу над конкурентом, дискредитувати його тощо); пов'язані з бажанням використати інформацію, яку не оприлюднили або спростували, для продовження злочинної діяльності (планування, підготовки, вчинення нових кримінальних правопорушень) або для її приховування.

Узагальнюючи викладене, варто зауважити, що особливостями суб'єктивної сторони досліджуваних кримінальних правопорушень є: факт усвідомлення винною особою, що потерпілим від посягань виступає журналіст; усвідомлення обстановки вчинення кримінального правопорушення; усвідомлення, що обраний спосіб спрямований на перешкоджання діяльності журналіста; наявність мети, котра полягає передусім у перешкоджанні законній професійній діяльності журналіста у будь-якому вияві.

Висновки. Підсумовуючи, слід наголосити, що вчинення службовими особами кримінальних правопорушень проти журналістів зазвичай набуває суспільного розголосу і значного резонансу, однак наявні випадки, коли, використовуючи значний суспільно-політичний вплив, службова особа, зокрема, шляхом погроз змушує журналіста протиправно припинити свою законну діяльність. Варто також зауважити, що особливостями суб'єктивної сторони досліджуваних кримінальних правопорушень, вчинених службовою особою, є: факт усвідомлення винною особою, що потерпілим від посягань виступає журналіст; усвідомлення обстановки вчинення кримінального правопорушення; усвідомлення, що обраний спосіб спрямований на перешкоджання діяльності журналіста; наявність мети, котра полягає передусім у перешкоджанні законній професійній діяльності журналіста у будь-якому вияві.

Список використаних джерел:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за вересень 2021 р. *Офіс Генерального прокурора* : вебсайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&t=fsfile&_c=download&file_id=214329 (дата звернення: 19.10.2021 р.).
2. Мецгер тимчасово склав повноваження голови правління «Укресімбанку». *UA TV* : вебсайт. URL: <https://uatv.ua/uk/metsger-tymchasovo-sklav-povnovazhennya-golovy-pravlinnya-ukreksimbanku/> (дата звернення: 19.10.2021 р.).
3. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text> (дата звернення: 19.10.2021 р.).
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю.В. Баулін та ін. 2013. 1040 с.
5. Безпала Я.С. Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 210 с.
6. Галахова А.В. Превышение власти или служебных полномочий: вопросы уголовно-правовой квалификации. Москва : Юридическая литература, 1978. 95 с.
7. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27 квітня 2021 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 19.10.2021 р.).



8. Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.
9. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, за вересень 2021 р. *Офіс Генерального прокурора* : вебсайт. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?_m=fslib&_t=fsfile&_c=download&file_id=214330 (дата звернення: 19.10.2021 р.).
10. Костенко Л.М. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності. *Юридичний журнал*. 2008. № 12. С. 12–15.
11. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Харків : Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2001. 384 с.

